

Glazbene aktivnosti u radu s djecom iz autističnog spektra u predškolskoj ustanovi

Zrakić, Mara

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:127258>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Mara Zrakić

**GLAZBENE AKTIVNOSTI U RADU S DJECOM IZ
AUTISTIČNOG SPEKTRA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI**

Završni rad

Zagreb, rujan 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Mara Zrakić

**GLAZBENE AKTIVNOSTI U RADU S DJECOM IZ
AUTISTIČNOG SPEKTRA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI**

Završni rad

**Mentor rada:
doc. dr. sc. Blaženka Bačlija Sušić**

Zagreb, rujan 2022.

SAŽETAK

Svrha ovog rada je ukazati na važnost provođenja glazbenih aktivnosti za djecu s poremećajima iz autističnog spektra u predškolskoj ustanovi. Za poremećaje iz autističnog spektra karakteristični su ograničeni interesi i ponavljajuća ponašanja te poremećaji u komunikaciji i socijalnoj interakciji, a upravo na njih glazba ima pozitivan učinak. U svrhu poboljšavanja dječjeg fizičkog, mentalnog i socijalnog razvoja, glazba i njezini elementi koriste se u glazbenoj terapiji, ali i u glazbenim aktivnostima koje odgojitelji provode u odgojno-obrazovnim skupinama.

U radu je opisana dobrobit glazbe za razvoj djeteta, osobito na djeteta s poremećajem iz autističnog spektra. Zbog svog pozitivnog učinka na dječji razvoj i poticanja djetetova interesa, glazbene aktivnosti trebaju se provoditi svakodnevno. U radu su prikazani načini na koji se one trebaju provoditi s djecom iz autističnog spektra te na što odgojitelj treba pripaziti prilikom provođenja glazbenih aktivnosti. Najvažnije je dobro poznavati dijete, njegove potrebe i interese te pri odabiranju aktivnosti, odrediti ciljeve koji se žele postići.

Ključne riječi: glazbene aktivnosti, autistični spektar, dijete, odgojitelj, glazbena terapija

SUMMARY

The purpose of this paper is to point out the importance of musical activities for children with autism spectrum disorders in preschool. Autism spectrum disorders are characterized by limited interests and repetitive behaviors, as well as communication and social interaction disorders, and music has a positive effect on them in particular. To improve children's physical, mental, and social development, music and its elements are used in music therapy but also in musical activities conducted by educators in educational groups.

The paper describes the benefit of music for the development of a child, especially for a child with an autism spectrum disorder. Due to their positive effect on a child's development and stimulation of the child's interests, musical activities should be conducted on a daily basis. The paper shows different ways in which the activities should be carried out with children on the autism spectrum and what the educator should pay attention to when conducting musical activities. The most important thing is to know the child well, to know his needs and interests, and when choosing activities, determine the goals that should be achieved.

Key words: musical activities, autism spectrum, child, educator, music therapy

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. AUTISTIČNI SPEKTAR	2
2.1. Definicija poremećaja iz autističnog spektra.....	3
2.2. Dijagnosticanje i obilježja poteškoća na autističnom spektru	4
3. UČINCI GLAZBE NA ČOVJEKA.....	8
3.1. Utjecaj glazbe na razvoj djeteta	9
3.2. Mozart efekt	11
3.3. Glazbena terapija.....	13
4. GLAZBA I DJECA IZ AUTISTIČNOG SPEKTRA.....	15
4.1. Dobrobit glazbe za razvoj djece s poremećajem iz autističnog spektra.....	15
4.2. Glazbena darovitost djece s poremećajem iz autističnog spektra	16
5. GLAZBENE AKTIVNOSTI ZA DJECU IZ AUTISTIČNOG SPEKTRA.....	18
5.1. Glazbene aktivnosti u vrtiću	18
5.2. Glazbene aktivnosti za djecu iz autističnog spektra u vrtiću.....	19
ZAKLJUČAK.....	27
LITERATURA.....	28
IZJAVA O IZVORNOSTI RADA	31

1. UVOD

Glazba je prisutna u životu svakog pojedinca neovisno o spolu, dobi, vjeri, narodnosti i rasi te se zato smatra univerzalnim jezikom (Campbell, 2005). Ona ima pozitivan učinak na razvoj fizičkih i mentalnih sposobnosti od najranije dobi. Djetetova sposobnost da uživa u glazbi i njezinom djelovanju, potiče njegove potisnute kreativne sposobnosti i dispozicije u ostalim odgojnim područjima (Sam, 1998).

Osnovno sredstvo u radu s djecom s teškoćama u razvoju je zvuk. Znanstvena disciplina koja se razvila iz djelovanja glazbe na osobe s teškoćama u socijalnoj integraciji naziva se glazbena terapija (Breitenfeld i Majsec Vrbančić, 2008). Kod djece s poremećajem iz autističnog spektra, glazbena terapija može pozitivno utjecati na poboljšanje u učenju svakodnevnog govora i promjenama ponašanja. Nadalje, ona može potaknuti interes za komunikacijom, naučiti socijalne vještine, smanjiti ponavljajuće stereotipne pokrete i eholalične odgovore.

Djeci je potrebno osigurati čestu interakciju s kvalitetnom glazbom i zvučnim doživljajima već od najranije dobi, a u predškolskoj ustanovi to se realizira kroz glazbene aktivnosti za djecu. Vrste glazbenih aktivnosti koje se provode u vrtiću su sviranje na udaraljkama, igre s pjevanjem, obrada pjesme i brojalice, aktivno i pasivno slušanje glazbe te poticanje dječjeg glazbenog stvaralaštva (Gospodnetić, 2015).

Svaki odgojitelj koji se u svome radu susretne s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra trebao bi provoditi navedene glazbene aktivnosti te ih prilagoditi svakom pojedinom djetetu prema njegovim potrebama i interesima.

2. AUTISTIČNI SPEKTAR

Danas se autizam ne promatra kao jedinstveni poremećaj nego se radi o različitoj težini poteškoća koje djeca mogu imati na autističnom spektru. Međutim, sve do početka 20. stoljeća, autistični se poremećaj doživljavao kao stanje intelektualnog oštećenja te su stoga djecu s poremećajima iz autističnog spektra smještali u institucije za osobe s mentalnom retardacijom. Takvo je stanje u svijetu trajalo do 1905. godine kada je opisana demencija prekocisima, lat. *dementia praecocissima*. Talijanski liječnik Sancte de Sanctis opisao je demenciju prekocisimu kao dječju psihozu koja dovodi do djetetova osiromašenja na psihičkoj i intelektualnoj razini. Prema Bujas Petković i suradnici (2010) prvi slučaj autizma opisan je u stručnoj literaturi 1801. godine, a radi se o slučaju dječaka Victora iz južne Francuske koji je iz šume doveden u civilizaciju. Francuski liječnik Jean Gaspard Itard, koji je opisao navedeni slučaj autizma, dječaka Victora pokušao je naučiti govoriti, ali bezuspješno. Vjeruje se da je dječak od rođenja imao poremećaj iz autističnog spektra.

Prema Remschmidt (2009) pojam autizam prvi je razvio Eugen Bleuler (1911.), švicarski psihijatar i humanist. Taj je pojam opisao kao ponašanje shizofreničara koji imaju smanjene socijalne kompetencije zbog čega često ne ostvaruju interakcije s drugim ljudima te se povlače u svoj misaoni svijet u kojemu prevladavaju fantastične misli. Bleulerov pojam *autizam* prihvatili su austro-američki dječji psihijatar Leo Kanner i njemački psihijatar Hans Asperger koji su opisali autistični poremećaj. Navedeni psihijatri smatrali su da opis autizma koji je dao Blauer nije točan, ali sam pojam zadržan je i usvojen. U knjizi „Autistični poremećaji afektivnih veza“ Leo Kanner 1943. godine opisuje jedanaestero djece s poremećajem koji naziva infantilnim autizmom. Djeca koju je opisao pokazivala su određene smetnje u govoru, komunikaciji i ponašanju dok su fizički izgledala u potpunosti zdrava. Austro-američki psihijatar dao je pretpostavku da je nerazvijena komunikacija uvjetovana hladnim roditeljstvom. U opisanim slučajevima, dvoje je djece tijekom puberteta doživjelo epileptične napadaje dok su se kod troje djece javili blaži neurološki ispadi. Kanner je iz toga zaključio da psihogeni uzročni čimbenici mogu biti isključeni. Ne znajući Lea Kanner i njegov rad, Hans Asperger 1944. godine opisuje poremećaj vrlo sličan infantilnom autizmu, a naziva ga „autistična psihopatija“ koji je 1976. godine engleska psihijatrica Lorna Wing nazvala Aspergerov sindrom. Wing je 1988. godine uvela naziv autistični spektar koji obuhvaća niz psihijatrijskih razvojnih poremećaja koje karakterizira abnormalnost u komunikaciji, socijalnim interakcijama te motoričkim aktivnostima.

2.1. Definicija poremećaja iz autističnog spektra

Priručnik *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema* (2012) opisuje autizam kao pervazivni razvojni poremećaj koji je prisutan od ranog djetinjstva i traje čitav život. Pervazivne razvojne poremećaje karakteriziraju nekvalitetni socijalni odnosi, nedostatak emocionalnosti i komunikacije, nedovoljan razvoj govora, nelogičnost u ponašanju te stereotipne, ponavljajuće aktivnosti. U priručniku se pervazivni razvojni poremećaji navode pod šifrom F84, a u slučaju dodatne mentalne zaostalosti i medicinskog stanja, koristi se dodatna šifra.

Prema priručniku *Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema* (2012) poddijagnostičke kategorije su:

F84.0 Autizam u djetinjstvu (Kannerov sindrom)

F84.1 Atipični autizam

F84.2 Rettov sindrom

F84.3 Drugi dezintegrativni poremećaji u djetinjstvu

F84.4 Poremećaj hiperaktivnosti povezan s sa stereotipnim pokretima i duševnom zaostalošću

F84.5 Aspergerov poremećaj

Američki psihoanalitičar Bruno Bettelheim tvrdio je da je dijete s autističnim poremećajem zatvoreno i siromašno iznutra, a razlog tomu smatra negativne vanjske utjecaje, osobito roditelje. Nakon mnogih istraživanja, Bettelheimova tvrdnja je opovrgnuta. Danas se vjeruje da sličnu kliničku sliku mogu izazvati različiti organski i genski određeni uzroci, ali uzroci poremećaja nisu posve poznati (Bujas Petković i suradnici, 2010). Naime, dijagnostički kriterij nije uvijek isti, kroz godine se pomalo mijenja. Uz to, razvijene su i ljestvice za mogućnost procjene poremećaja iz autističnog spektra.

Bujas Petković i suradnici (2010) navode da poremećaji autističnog spektra uključuju poteškoće u većini psihičkih funkcija, a traju čitav život. Lorna Wing je uvela pojam „autistični spektar“ koji obuhvaća mnoštvo psihijatrijskih poremećaja u dječjoj dobi, (pervazivne razvojne poremećaje). Naime, sve do 2014. godine kada je izdan Dijagnostički i statistički priručnik za društvene poremećaje (enl. *Diagnostical and Statical Manual of Mental Disorders - DSM-V*), pojam „autistični spektar“ nije uveden u literaturu. Prema navedenoj klasifikaciji, u poremećaje iz autističnog spektra ubrajaju se Kannerov, Rettov, Hellerov i Aspergerov sindrom te tipični autizam. Navedena skupina poremećaja pripada

neurorazvojnim poremećajima, dok je u prijašnjem izdanju klasifikacije (DSM-IV) svaki poremećaj (sindrom) bio zaseban, svrstan u pervazivne razvojne poremećaje (APA, 2014).

2.2. Dijagnosticiranje i obilježja poteškoća na autističnom spektru

Dijagnosticiranje određenog poremećaja odnosi se na obuhvaćanje više komponenti kao što su opće pojašnjenje naziva, detaljnije definiranje poremećaja pa sve do pregleda svih aspekata ključnih za prognozu i tretman. Većina medicinskih klasifikacija temelji se na etiologiji ili teorijskom konceptu, dok se psihijatrijska klasifikacija zasniva na simptomima (činjenicama). Prema Bujas Petković i suradnici (2010) dijagnosticirati autizam znači utvrditi skup simptoma po kojima se poremećaj razlikuje od njemu sličnih poremećaja (govorne smetnje, intelektualna oštećenja, dječja shizofrenija, naglušost), ali i od normalnosti. Razvojne promjene utječu na klasifikaciju poremećaja, a simptomi autizma podložni su dobnim promjenama stoga je dijagnostika ovog poremećaja uvelike otežana i složena. Uz DSM-V, pri definiranju autističnih poremećaja danas se koristi *International Statistical Classification of diseases and related health problems* - ICD ili Međunarodna klasifikacija bolesti – MKB-10.

Mackenzie (2008) tvrdi da se klinički opis autističnog poremećaja očituje u tri skupine simptoma: teškoće u socijalnim interakcijama (nedostatak potrebe za dijeljenjem interesa, osjećaja i uspjeha s drugima), teškoće u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji (stereotipni i repetitivni jezik, teškoće iniciranja i održavanja razgovora s drugima) te nedostatak imaginacije, simboličke igre i stereotipno repetitivno ponašanje (preokupacija određenim objektom, manjak fleksibilnosti kod promjene rutine). Autor navodi kako navedena trijada socijalnih, komunikacijskih i bihevioralnih aspekata predstavljaju glavna obilježja autizma te se odnose na sve aspekte djetetova života. Svako dijete s autističnim poremećajem se razlikuje po simptomima i upravo zato se autizam opisuje kao spektar. Neka djeca vrlo malo ili uopće ne pričaju dok kod druge djece možemo primijetiti dobre komunikacijske vještine. Mackenzie (2008) navodi kako se kod takve pričljive djece najčešće može primijetiti korištenje jezika naučenog iz video snimki ili od drugih ljudi. Također, dijete će najčešće govoriti o njegovoj najdražoj temi, kao na primjer o pingvinima ili vlakovima, a može se primijetiti da razgovor zapravo nije interaktivan nego podsjeća na zanimljiv monolog. Upravo zbog različitosti svakog djeteta, dijagnosticiranje poremećaja može biti vrlo kompleksno te zahtjeva rad osoba koje poznaju dijete i koja imaju opširno znanje o autizmu.

Djeca s autističnim poremećajem često u vrlo ranoj dobi imaju neurološke ispade: smetnje u koordinaciji, finoj i gruboj motorici te tremor (izmjenične, ritmične ili oscilirajuće pokrete). Bujas Petković (2010) navodi kako je, uz neurološke ispade, jedan od najvažnijih simptoma autizma poremećaj percepcije, osobito poremećaj sluha, vestibularnih osjeta i osjet dodira. Od navedenih poremećaja percepcije najviše se istraživao osjet sluha jer se kod djece u vrlo ranoj dobi može primijetiti osjetljivost na zvukove. Za istraživanje poremećaja percepcije dodira potrebna je primjerena suradnja s djecom s autizmom koju većinom nije moguće uspostaviti. Upravo zbog toga poremećaj dodira nije dovoljno istražen. Također, kod djece s autizmom javljaju se i određene vestibularne reakcije poput stalnog njihanja i okretanje bez vrtoglavice. Zbog osjetljivosti na zvukove, djeca s autizmom ili ignoriraju zvučne podražaje ili na njih reagiraju burno prekrivajući rukama uši. Vrlo često dolazi do atipične reakcije kod zvučnog podražaja kada djeca s autizmom zatvore oči, a na jak vidni podražaj rukama zatvaraju uši. Autori objašnjavaju kako je pretpostavka abnormalnih reakcija na različite podražaje rezultat poremećaja u centralnoj organizaciji osjeta, a nastalo miješanje osjeta dovodi do različitih poremećaja karakterističnih za poremećaj autizma.

Većina djece s autističnim poremećajem ne uspostavlja kontakt očima. Bujas Petković i suradnici (2010) navode da je razlog tomu nedostatak interesa, a ne izbjegavanje pogleda. Dijete s autističnim poremećajem vjerojatno je nesposobno ostvariti kontakt koji želi, pa to pokušava na drugačiji način, drugima bizaran. Intenzitet i trajanje socijalnog poremećaja ovisi o samom djetetu, njegovim spoznajnim i govornim sposobnostima. Rutter (1965, prema Bujas Petković i suradnici, 2010) tvrdi da „sva djeca s autizmom imaju ozbiljne poremećaje govora i jezika.“ Bez obzira na razinu intelektualnih sposobnosti, djeca s autizmom imaju značajne probleme u razumijevanju, pogotovo u razumijevanju apstraktnih pojmova i pojmova koje je potrebno generalizirati. Njihova komunikacija oštećena je na svim područjima: nerazvijen ekspresivni govor, teškoće s neverbalnom komunikacijom, razumijevanjem i ekspresijom.

Još jedan od ključnih simptoma autističnog poremećaja koji je Kanner (1943, prema Bujas Petković i suradnici, 2010) naveo jest zahtijevanje jednoličnosti. Dijete s autizmom predmete slaže u nizove, uvijek uspostavlja jednak red te negativno reagira na promjene. Ako se dijete u tome pokušava spriječiti, ono će se uznemiriti i negodovati. Bez obzira na to što dijete s autizmom ima teškoće pri analizi osjetilnih podražaja, ono ima potrebu za stimulacijom osjeta. U situacijama kada dijete ne dobiva dovoljno podražaja iz okoline, ono će ih tražiti samo u drugim stvarima poput žvakanja nekog predmeta ili lupkanja da bi stvorio zvuk. Također, događa se da djeca s autizmom osjete da su im postavljeni zadaci preteški s

obzirom na njihove mogućnosti te se tada javlja anksioznost i stres koji mogu uzrokovati nepoželjne načine ponašanja (Mackenzie, 2008).

Kada se govori o simptomima autizma, najčešće se navode negativne stvari (nedostatci, teškoće, nemogućnosti), a vrlo malo se govori o pozitivnim karakteristikama i prednostima. Prema Mackenzie (2008) svaka deseta osoba s autističnim poremećajem je visoko inteligentna osoba. Takve osobe (*autistic-savant*) imaju posebne sposobnosti u pamćenju, glazbi, matematici, umjetnosti i ostalom. Pamćenje je najčešća posebna sposobnost osoba s autizmom, a obuhvaća vizualno i auditivno pamćenje. Povezana s auditivnim pamćenjem, vrlo često se javlja glazbena sposobnost – savršen sluh. Uz druge oblike darovitosti mogu biti prisutne i matematičke sposobnosti poput sposobnosti rješavanja matematičkih zadataka s višeznamenkastim brojevima, bez pogreške i napamet. Bujas Petković i suradnici (2010) ističu da su sposobnosti djece s autizmom nebrojene, a kod 53% djece s posebnim sposobnostima uočene su višestruke sposobnosti (najčešće glazba-matematika i glazba-pamćenje). Mali broj osoba s autizmom postiže uspješnu sveučilišnu karijeru, a primjer koji nam daju Bujas Petković i suradnici (2010) je profesorica sa Sveučilišta u Coloradu, Temple Grandin. U svojim knjigama opisala je svoja iskustva kao visokofunkcionirajuća osoba s autizmom.

„Problemi preosjetljivosti, koje mnoge osobe s autizmom imaju, često se zaboravljaju u tretmanu. Mnogi roditelji i terapeuti ne shvaćaju da ovi problemi mogu nanijeti bol autistima. Slušanje zvukova doživljavala sam kao da stalno imam slušni aparat na najvišoj modulaciji. Uši su mi bile kao uključeni mikrofoni koji su sve hvatali. Taj je mikrofon radio na najvišoj frekvenciji. Osobe s autizmom imaju poteškoće u odabiranju zvukova, npr. Nisam se mogla koristiti telefonom na bučnome mjestu. Iako mi je sluh bio uredan, nisam mogla razumjeti zvuk iz telefona, a sve zdrave osobe to mogu. Jedna osoba mi je rekla da ne može razgovarati telefonom u hotelskoj sobi jer je vani buka. Druga osoba mi je rekla da joj razgovor katkad nalikuje na gomilu radiostanica koje sve govore u isto vrijeme. Slušni problemi mijenjaju se i mogu se pojačati ako su osobe uzbuđene.“ (Bujas Petković i suradnici, 2010, str. 157)

DSM-V aktualna je vodeća klasifikacija razvojnih poremećaja. Prema četvrtom izdanju klasifikacije američke psihijatrijske udruge (DSM-IV), autistični poremećaj, Aspergerov sindrom, Rettov sindrom, neodređeni pervazivni razvojni poremećaj te dezintegrativni poremećaj bili su u zasebnoj skupini pervazivnih razvojnih poremećaja.

Navedenih pet podskupina DSM-V objedinjuje i svrstava ih u kategoriju poremećaja iz autističnog spektra (Ružičasti oblak, 2019).

DSM-IV navodi tri kriterija za dijagnosticiranje poremećaja iz autističnog spektra: socijalna interakcija, ograničeni interesi, komunikacija, a DSM-V ih svodi na dva: poremećaj komunikacije/socijalne interakcije te repetativna ponašanja i ograničeni interesi (Ružičasti oblak, 2019). Prema DSM-V određeni kriterij moraju biti odgovarajući kako bi se uspostavila dijagnoza poremećaja iz autističnog spektra (Popčević, Ivšac Pavliša, Šimleša, 2015):

- 1) perzistentni, klinički značajni nedostaci u interakciji i komunikaciji (nedostaci u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, nedostaci u razvijanju i održavanju ljudskih odnosa, nedostatak emocionalne i socijalne recipročnosti)
- 2) ograničeni interesi i repetativni oblici ponašanja (stereotipna verbalna i motorna ponašanja, strogo pridržavanje rutina, netipična senzorička obrada, restriktivni interesi)
- 3) već u ranom djetinjstvu simptomi moraju biti prisutni

Američka psihijatrijska udruga (2014) ističe da se osobama kojima je postavljena dijagnoza Aspergerovog, autističnog ili neodređenog pervazivnog poremećaja prema DSM-IV, treba dati dijagnoza poremećaja iz autističnog spektra. Naime, kod osoba koje imaju deficit u socijalnoj interakciji, ali simptomi ne zadovoljavaju kriterije za dijagnosticiranje poremećaja iz autističnog spektra, potrebno je ispitati mogućnost pragmatičnog, socijalnog komunikacijskog poremećaja.

3. UČINCI GLAZBE NA ČOVJEKA

Glazba je jedna od najstarijih kulturoloških umjetničkih formi. Ona je temeljni oblik izričaja ljudske kulture bez obzira na razlike u pojedinim kulturama, a ima veliku ulogu u razvoju društva jer osim glazbenih, ostvaruje i neglazbene ciljeve, poput političkih, religijskih i društvenih (Dobrota, 2012).

Kada se istražuje povijest glazbe i njen utjecaj na čovjeka, prvo pitanje koje zanima istraživače i znanstvenike je „Otkuda glazba?“. Do sredine 19. stoljeća odgovori na to pitanje bila su više plod mašte nego znanstvena rješenja. Engleski filozof i sociolog Herbert Spencer (1820-1903) postavio je jednu od prvih psiho-fizioloških teorija o ljudskom pjevu. Spencer je tvrdio da je ljudski pjev rezultat prekomjerne količine energije kad emocije uzrokuju ubrzavanja ili usporavanje, spuštanje ili dizanje glasa. Poznati engleski prirodoslovac i znanstvenik Charles Darwin (1809-1882) također je pokušao odgovoriti na pitanje o postanku glazbe, a tvrdio je da je glazba najprije sredstvo za privlačenje suprotnog spola s ciljem združenja. Postoji još mnogo pokušaja da se odgovori na postavljeno pitanje, ali svi oni izoliraju pojedine značajke glazbenog razvoja. Zbog toga nisu uspjeli spoznati glazbu u njezinoj cjelovitosti te ju objasniti kao društvenu pojavu (Andreis, 1989). Još u 5. stoljeću Pitagora je vjerovao da harmonija glazbe utječe na harmoniju zdravog tijela i duha. Smatrao je da je funkcija glazbe i pjevanja lijek za duševne poremećaje. Slijedeći Pitagoru, Platon je također iznio svoje mišljenje o glazbi. Prema Platonu, glazbu su dale muze kao pomoć za uspostavljanje zdravlja organizma, ljepote i savršenstva. Ona je rezultat različitih kretanja duše te vrlo snažno djeluje na volju i karakter. Smatrao je da ritam i harmonija prodiru u unutrašnjost duše i tijela te mogu imati pozitivan i negativan utjecaj. Upravo zbog toga, djeci je potrebno omogućiti glazbeni odgoj putem kojeg usvajaju harmoniju i sklad kako bi ih pratila tijekom cijelog života. Po uzoru na svog učitelja Platona, Aristotel je vjerovao da različiti tonovi i ritmovi imaju različiti utjecaj na dušu, a u svojoj *Politici* glazbu priznaje kao dio kvalitetnog odgoja (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2011). U doktorskoj disertaciji *De musicae influxu in morbis usu* iz 1833. godine, Makaranin Ivan Krstitelj Bettini proučava terapijski i fiziološki utjecaj glazbe na čovjeka. Prema Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2011), Bettini je pretpostavljao da su ljudski organi (mozak, uho) anatomske stvoreni za izravnu primjenu djelovanja glazbe na čovjekovo tijelo i dušu.

Glazba djeluje različito na ljude, a utječe na njegove psihičke, fiziološke i emotivne reakcije. Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2008) navode tri razine čovjekova doživljaja glazbe:

1. Motoričko ugađanje – slušatelj se u potpunosti predaje melodiji i ritmu, reagira bez svjesnog sudjelovanja, motorički mišićima.
2. Meditativno ugađanje – svjesno tjelesno sudjelovanje u glazbi, dolazi do stimulacije dijelova mozga čiji refleksivni mehanizmi utječu i na druge dijelove tijela.
3. Svjesno aktivno ugađanje – racionalni doživljaj glazbe i aktivno sudjelovanje, u glazbenom doživljaju sudjeluju tijelo i um, a međuljudska komunikacija je simbolička (zajedničko sviranje i pjevanje).

3.1. Utjecaj glazbe na razvoj djeteta

U antičkom dobu javlja se umjetnički odgoj koji je prisutan sve do današnjeg dana. Već su tada brojni antički mislioci isticali važnost integriranja umjetničkih sadržaja u proces odgoja i obrazovanja (Mendeš i suradnici, 2012). Bitan dio estetskog odgoja je glazbeni odgoj. On doprinosi socijalnom, afektivnom, psihomotoričkom i kognitivnom razvoju djeteta, a ključan je za razvoj različitih glazbenih sposobnosti poput shvaćanja tonaliteta i melodije, utvrđivanje intervala, percepcije ritma i apsolutnog sluha.

Glazbene sposobnosti razvijaju se u skladu zakonitosti djetetova psihofizičkog razvoja. Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2008) ističu da je utjecaj glazbe najznačajniji do osamnaeste godine života, a prema Čudina-Obradović (1999, str. 110-112) u razvoju glazbenih kompetencija postoji devet faza:

- faza slušanja (0-6 mjeseci),
- faza motoričke reakcije na glazbu (6-9 mjeseci),
- faza prve glazbene reakcije (9-18 mjeseci),
- faza prave glazbene reakcije (18 mjeseci – 3 godine),
- faza imaginativne pjesme (3-4 godine),
- faza razvoja ritma (5-6 godina),
- faza stabilizacije glazbenih sposobnosti (6-9 godina),
- faza estetskog procjenjivanja (11 godina),

- glazbena zrelost (17 godina)

Prema Carlton (2000) za optimalan razvoj mozga ključne su prve tri godine djetetova života. Neki od najvažnijih utjecaja glazbe na dijete su razvoj vještine slušanja, intuitivne reakcije, zvukovnog bogatstva i govora, pospješuje pamćenje, potiče društvenost, razmišljanja i donošenja zaključka. Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2008) navode kako su nedavna istraživanja pokazala da kompletni neurološki razvoj lakše i brže dosežu djeca koja su bila izložena sudjelovanju u muziciranju i ciljanom slušanju glazbe, a dokazano je i da glazba potiče kreativnost, pospješuje učenje i proširuje već postojeće živčane putove. Znanost je također otkrila da je novorođenčad predodređena za određene aspekte glazbe više nego za temeljna svojstva govora. Već s dva mjeseca djeca mogu pogoditi glasnoću, visinu i melodijski obris pjesme svoje majke, dok su s četiri mjeseca sposobna pogoditi i ritmičku strukturu. Görtner (1958, prema Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2008) ističe da na duhovni, emocionalni i kulturalni razvoj od svih inteligencija najviše utječe glazbena. Glazba pomaže u savladavanju jezika, matematike i prostornih vještina, a time i u organizaciji misli i rada.

Glazbeni odgoj ima utjecaj na formiranje djetetovih osobina ličnosti. Istraživanja su pokazala da glazba podiže samopouzdanje, pojačava kreativnost te pomaže u razvoju društvenih vještina (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2008). Kolektivne glazbene izvedbe vrlo su djelotvorne u razvijanju osjećaja samopouzdanja sramežljive djece. Takvom vrstom glazbene aktivnosti, djeca će se osloboditi uz drugu djecu koja pokazuju radost prilikom raznih glazbenih aktivnosti i igara. Ako se takvoj djeci ponudi sviranje nekog dječjeg instrumenta, oni će to protumačiti kao dokaz poštovanja prema njima te će biti zadovoljni jer su se drugoj osobi svidjeli. Također, glazba pridonosi i oblikovanju djetetovih karakternih osobina. Sadržaji pjesama koji naglašavaju moralna obilježja poput pravедnosti i hrabrosti kod djece izazivaju snažne emocije te utječu na formiranje i razvoj njihovih karakternih osobina (Manasteriotti, 1987).

Kako bi dijete bilo što inteligentnije, potrebno je djeci omogućiti što više poticaja putem umjetnosti i glazbe. Da pozitivan utjecaj glazbe ne bi izostao, važno je nakon poticaja ostati u tišini i razmišljanju. Osim toga, vrlo je bitno da se s glazbom ne pretjeruje kako ne bi došlo do navikavanja i gubljenja njezine djelotvornosti.

3.2. Mozart efekt

Mnogi psiholozi vjeruju da glazbeno iskustvo i edukacija utječe na neglazbene vještine i sposobnosti. Takvo je mišljenje potkrepljeno određenim nalazima, a unatoč tome, mnogi ne prihvaćaju da kratkotrajno pasivno slušanje glazbe utječe na kognitivni učinak. Sacks (2012) navodi da izlaganje djece glazbi prije rođenja i u ranom djetinjstvu stimulatивно djeluje na razvoj mozga, poboljšava kognitivni razvoj te mnoge druge intelektualne sposobnosti poput čitanja i pisanja. Takva pojava naziva se *Mozart efekt*, nazvana po jednom od najpoznatijih glazbenika Wolfgangu Amadeusu Mozartu. Mozart efekt definira se kao kratkotrajno poboljšanje postignuća u provjerama specijalnih sposobnosti poslije slušanja specifične vrste glazbe, a najčešće korištena vrsta glazbe u istraživanjima bila je Mozartova sonata za dva klavira u D-duru (KV 448). Pozadinska glazba prilikom rješavanja zadataka ne smije ometati koncentraciju i pažnju osobe koja rješava zadatak, ona treba biti potpora primarnom podražaju (Terezin-Laub i Ivanec, 2012).

Pozornost javnosti na djelotvornost Mozartove glazbe skrenuo je istraživački tim Centra za neurobiologiju učenja i pamćenja u Irvineu, Kalifornija. Istraživači su opazili djelovanje Mozartove glazbe na studente i djecu te su zaključili da postoji jaka povezanost prostornog rasuđivanja i glazbe. Pokazalo se da glazba može činiti znatnu razliku u sposobnostima ljudi, bez obzira na to što je učinak glazbe trajao samo 15-ak minuta. Jedan od istraživača, teoretski fizičar Gordon Shaw nakon dobivenih rezultata utvrdio je da Mozartova glazba može „zagrijati“ mozak. Shaw je pretpostavljao da složenim neuronskim obrascima koji su aktivni u višim moždanim aktivnostima veoma pomaže složena glazba, dok jednostavna glazba može imati suprotan učinak (Campbell, 2005). Nakon objave rezultata istraživanja na kalifornijskom sveučilištu, nekoliko državnih škola odlučilo je u učionice uvesti Mozartove skladbe kao pozadinsku glazbu, a rezultat je bio poboljšanje pažnje i postignuća učenika.

Francuski liječnik Alfred Tomatis pedesetih je godina prošloga stoljeća prvi potvrdio moć i djelotvornost zvuka, posebice Mozart efekta. Svojim je istraživanjima došao do brojnih postignuća poput toga da „glas može reproducirati samo ono što uho može čuti“ (Campbell, 2005, str. 27). Naime, njegov je najveći doprinos otkriće da u maternici fetus čuje zvukove, a djetetu je majčin glas prvi izvor poticaja. Iz toga je zaključka razvio tehniku „zvučnog preporođanja“ – korištenje filtriranih, umjetno stvorenih zvukova koji su slični onima koje dijete sluša u maternici u svrhu liječenja emocionalnih i slušnih poremećaja. Izloženost

zvukovima koje dijete čuje u maternici pozitivno djeluje na dječji razvoj. Snimke takvih zvukova često se koriste u terapijama za poremećaje govora, mentalne poremećaje i autizam. U procesu zvučnog preporađanja prva je faza najčešće popraćena Mozartovom glazbom. Slušatelj glazbu doživljava kao pročišćene zvukove (slične onima iz maternice) te je pod njenim stalnim utjecajem izložen određenim zvučnim valovima. Rezultat toga je razvoj komunikacije i sposobnosti govora. U jednoj bolnici u Münchenu, Tomatis je proveo istraživanje s trojkama koje su bile smještene u inkubatorima zbog prijevremenog rođenja. Prvo dijete ležalo je u inkubatoru bez zvučne stimulacije, drugo je bilo izloženo filtriranoj Mozartovoj glazbi, a treće filtriranoj snimci glasa njihove majke. Prvo je dijete bilo nepomično i borilo se za život, dok je drugo dijete pokazivalo naznake normalne aktivnosti. Treće se dijete smiješilo i iskazivalo znakove zadovoljstva. Također, bitno je naglasiti da ni Mozartova glazba ni majčin glas nisu utjecali na djecu ako iz njih nisu bili uklonjeni zvukovi niske frekvencije. Provedena su još mnoga istraživanja nakon Tomatisa te su pokazala da fetus može biti stimuliran putem glazbe, a novorođenče može prepoznati glazbu kojoj je bilo izloženo dok je bilo u majčinoj utrobi.

Francuski se liječnik pitao zašto baš Mozartova glazba ima takvo djelovanje, a ne Bachova, Beethovenova ili neka druga. Prema Campbell (2005), odgovor na to pitanje Tomatis daje u svojoj knjizi *Zašto Mozart?*: „On ima djelovanje, utjecaj, koji drugi nemaju. Kao iznimka među iznimkama, on posjeduje moć oslobađanja, poboljšavanja i, čak bih se usudio reći, *iscjeljivanja*. Njegova djelotvornost daleko nadmašuje djelotvornost njegovih prethodnika..., suvremenika ili njegovih nasljednika“ (Campbell, 2005, str. 36). Vjeruje se da Mozartova glazba proizlazi iz njegova života jer je od samog rođenja oblikovan i prožet glazbom. Začet je u okruženju ispunjenom glazbom, osobito zvukom violine koju je svirao njegov otac. U Mozartovom glazbenom obrazovanju važnu je ulogu imala njegova majka, kći glazbenika, koja je već tijekom trudnoće započela s pjesmama i serenadama. Njegova se darovitost očitovala u vrlo ranoj dobi. Već s četiri godine Mozart je bio darovit izvođač, a sa šest godina skladao je svoje prvo djelo. Istraživači s kalifornijskog sveučilišta za svoje su pokuse izabrali Mozartovu glazbu upravo zbog toga što je skladao u vrlo ranoj dobi i „koristio raspon svojstven prostorno-vremenskim obrascima okidanja u korteksu“ (Campbell, 2005).

3.3. Glazbena terapija

Muzikoterapija naziv je koji se prvi puta spominje 1918. godine, a nastala je u posljednjih pedesetih godina iz različitih profesionalnih disciplina. Definiciju glazbene terapije 1996. dala je Svjetska udruga za glazbenu terapiju (WFMT – World Federation of MusicTherapy): „Glazbena terapija je korištenje glazbe i/ili njenih elemenata (zvuk, ritam, melodija, harmonija) što ga provodi kvalificirani glazbeni terapeut na osobi ili grupi ..., u svrhu postizanja fizičkih, emocionalnih, mentalnih, društvenih i kognitivnih potreba.“ (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2011, str. 43)

Glazbena terapija proces je u kojem se glazba (izvođenje ili slušanje) upotrebljava s ciljem da se uspostavi komunikacija, a može se koristiti aktivan (sviranje, pjevanje i ples) ili pasivan pristup (slušanje glazbe). To je znanstvena disciplina kojoj je cilj shvaćanje čovjekova identiteta da mu pomognu stupiti u interakciju s okruženjem i osvijestiti samog sebe. Koristi se u rehabilitaciji, vježbama, edukaciji i tretmanu odraslih i djece koji pate od osjećajnih, duševnih ili fizičkih smetnji (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2008). Područje glazbene terapije dijeli se na tri discipline: glazbena terapija u rehabilitaciji, psihoterapiji i prevenciji. Ciljevi terapija su različiti, a ovise o pristupu glazbenog terapeuta i liječnika. Obzirom na cilj djelovanja, glazbena terapija dijeli se u tri skupine: bihevioralna, psihoterapeutska i edukacijska glazbena terapija. U bihevioralnoj glazbenoj terapiji glazba se koristi za unapređivanje prikladnog ponašanja ili umanjivanje neprikladnog ponašanja (kao pozitivno ili negativno pojačanje), dok se u psihoterapeutskoj terapiji glazba koristi kako bi bolesniku pomogla upoznati svoje potrebe te vlastiti svijet. Unutar obrazovne institucije odvija se edukacijska glazbena terapija. Ciljevi terapeuta donekle će se poklapati s procesima razvoja, učenja, uspješnosti i ostvarivanja te tako ispunjava dječje potrebe vezane uz program obrazovanja (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2011).

Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2008) u svojoj knjizi navode da glazbena terapija djece uključuje:

- terapeutski pristup djeci s teškoćama u razvoju,
- prevencija za djecu bez teškoća,
- ublažavanje problema s disanjem i govornih nedostataka,
- poticanje na samostalnost, učenje i kreativno izražavanje
- razvijanje samosvijesti i svijesti o drugima,

- stimuliranje motoričke uravnoteženosti,
- pozitivan učinak na produljenje koncentracije i memorijske sposobnosti.

Autori, također, navode i osnovne glazbene terapijske tehnike:

- improvizacijska tehnika (Orffov instrumentarij),
- pjevanje (uz diskusiju o tekstu pjesme),
- vođena imaginacija (uzrokovanje osjećaja i predodžbi),
- terapija plesom,
- slušanje glazbe (aktivno).

Glazbena terapija je multidisciplinirani pristup stoga je potrebno osigurati sudjelovanje različitih stručnjaka te tako ostvariti organizirani timski rad. U osnovni stručni tim trebali bi biti uključeni rehabilitatori, liječnici različitih specijalizacija, glazbeni terapeuti, psiholozi i socijalni radnici. Prema Kovačević, Baniček (2015), zadaća glazbenog terapeuta je da procjeni tjelesno i emotivno zdravlje, komunikacijske i kognitivne sposobnosti te društveno funkcioniranje preko reakcije osobe na glazbu. Oni su školovani stručnjaci kojima je cilj primijeniti pristupe i metode glazboterapije kako bi pomogli u poboljšavanju i održavanju psihičkog i fizičkog zdravlja. Glazbeni terapeuti trebali bi raspolagati mnogim umijećima i znanjima iz glazbe, glazbene psihologije i pedagogije, te u određenim okvirima iz psihologije, medicine i spacijalne pedagogije

4. GLAZBA I DJECA IZ AUTISTIČNOG SPEKTRA

Upotreba glazbe u svrhu liječenja i iscjeljenja javlja se već u doba Pitagore, no javljanjem novog analitičkog pristupa medicini u renesansi i prosvjetiteljstvu, mali broj glazbenika i liječnika priznavalo je da se zvukom može poboljšati zdravlje određene bolesti. Iako za liječenje glazbom ne postoje određene smjernice i upute što činiti kod javljanja određene bolesti, ne znači da glazba i zvuk nemaju praktičnu primjenu. Glazba se često primjenjuje u svrhu postavljanja dijagnoze bolesti (pacijenta potiče da govori o bolesti), motiviranja pacijenta, razvijanja motoričkih funkcija te poboljšavanja komunikacije s obitelji i terapeutom (Berger, 2002, prema Burić Sarapa i Katušić, 2012).

4.1. Dobrobit glazbe za razvoj djece s poremećajem iz autističnog spektra

Već u ranom djetinjstvu kod djeteta s poremećajem iz autističnog spektra može se primijetiti da disfunkcija središnjeg živčanog sustava otežava interpretiranje i kodiranje informacija poput facijalne ekspresije i govornog jezika. Zbog toga su djeci s poremećajem iz autističnog spektra poruke koje primaju zbunjujuće i nejasne, a povlačenje iz interakcija javlja se kao posljedica (Burić Sarapa i Katušić, 2012). Poremećaj u komunikaciji smatra se kao najveći problem kod djece s poremećajem iz autističnog spektra. Brojna istraživanja pokazala su da glazbena terapija utječe na razvoj socijalne i komunikacijske vještine poput odgovaranja na komunikacijski čin, pa čak i iniciranja (Wigram i Gold, 2006). Također, primjena muzikoterapije može rezultirati znatnim poboljšanjem u promjeni ponašanja i učenju temeljnih izraza svakodnevnog govora uz pomoć pjevanih ili ritmiziranih naloga uz pokret. Prema Breitenfeld i Majsec Vrbanić (2008), potpomognuto sviranje, kada djetetovu ruku terapeut vodi po glazbalu, vrlo je učinkovito. Učestalim ponavljanjem dijete postaje pozitivno potaknuto te počinje stalno tražiti ruku terapeuta kao pomoć u sviranju. Autori ističu da je potrebno dijete upoznati s Orffovim glazbalima. Djetetu treba osigurati dovoljno vremena da se upozna s glazbalima, ispita njihov zvuk, oblik i način rukovanja. Kada dijete prihvati i nauči melodiju, ubacuje se tekst, postupno pjevajući. Nakon pojedinačnog sviranja, dijete se uključuje u grupno muziciranje. U početku se dijete još snalazi u grupi što rezultira izostankom opuštenosti i užitkom u glazbi. Zbog toga je potrebno najprije koristiti djetetu poznate melodije i glazbala kako bi lakše prihvatilo novu grupu (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2008).

Mnoge studije su pokazale da značajan utjecaj na liječenje djece s poremećajem iz autističnog spektra imaju glazba i glazbena terapija. One mogu potaknuti želju za komunikacijom, smanjiti izolaciju i potaknuti pojedinca da se uključi u vanjska iskustva, smanjiti stereotipne i ponavljajuće kretnje, pozitivno utjecati na učenje socijalnih vještina, povećati razumijevanje jezika te smanjiti eholaliju koja onemogućava funkcionalno i smisleno korištenje jezika (Breitenfeld i Majsec Vrbanić, 2008). Naprotiv, glazba može pojačati samoizolaciju i povlačenje te postati opsesija. Glazbena iskustva i poticaji mogu stvoriti nove rituale (u vezi osjetilnog preopterećenja ili pokreta) te zato moraju biti vrlo pomno izabrani i kontrolirani.

4.2. Glazbena darovitost djece s poremećajem iz autističnog spektra

Autistic savant naziv je za djecu s poremećajem iz autističnog spektra koji imaju posebne sposobnosti. Za razliku od danas, u prošlosti nije bilo poznato mnogo takve djece. Naziv *savant* došao je od starijeg naziva *idiot-savant* kojega prvi puta spominje britanski liječnik John Langdon Down 1887. godine. Tim nazivom opisao je naizgled paradoksalne razine stručnosti u određenom području (*savant*, od francuskog *savior*, znati) uz intelektualni invaliditet (*idiot* je izraz za osobe s kvocijentom inteligencije manjim od 20-25 koji se upotrebljavao u devetnaestom stoljeću) (Ramachandran, 2012). Hill je 1978. godine analizirao definiciju i nomenklaturu te tako skrenuo pozornost na zabrinutost zbog neadekvatnog ranijeg izraza *idiot-savant*. Definirao je takve osobe kao mentalno oštećene osobe koje pokazuju jednu ili više vještina (sposobnosti) iznad očekivane razine za prosječne osobe. Sposobnosti koje posjeduju iz različitih su područja: matematika, pamćenje, izračunavanje kalendara, umjetnost, glazba i drugo. Zbog neslaganja s nazivom *idiot-savant*, Goodman je 1972. godine taj pojam zamijenio pojmom *autistic savant*. Hill je osobe s posebnim sposobnostima podijelio u tri skupine. Prva skupina uključuje osobe koje mogu izračunavati kalendar, imaju iznimno dobro pamćenje te postižu jednako dobre rezultate na neverbalnim i verbalnim testovima. Druga skupina obuhvaća osobe nadarene za glazbu koje postižu bolje rezultate na verbalnim testovima, dok je treća skupina uspješnija na neverbalnim testovima, a uključuje osobe nadarene za umjetnost (Bujas Petković i suradnici, 2010).

U smislu glazbenih sposobnosti, vještine savanta razmatrale su se uspoređivanjem njegovih vještina s onima profesionalnog glazbenika, uključujući sposobnost transportiranja glazbe u različite tonalitete, razlikovanje sastavnih tonova akorda te izuzetna memorija za glazbu. Nekoliko studija o glazbenom pamćenju sugeriralo je da je znanje koje su stekli glazbeni savanti strukturno utemeljeno na tome što utjelovljuje asocijativno mrežno modeliranje. U skladu s tim, pogreške u pamćenju glazbenih savanta imaju tendenciju očuvanja strukture. Precizni intervalni odnosi mogu biti neupamćeni, ali ukupne konture visine tona jesu. Također, na njihovo strukturalno znanje utječe izvedba pamćenja tako da imaju poteškoće u pamćenju glazbe napisane u nepoznatom stilu za razliku od poznatih stilova (Pring, 2012). Vjerojatno je da takve iznimne sposobnosti proizlaze iz izvanrednog apsolutnog sluha. Apsolutni sluh je izuzetno rijetka sposobnost prepoznavanja, označavanja i pamćenja informacija o visini tona bez korištenja instrumenata kojim bi se ista reproducirala.

Mnogi su autori opisivali slučajeve glazbenih savanta. Bujas Petković i suradnici (2010) navode primjer djevojčice koja je s tri godine imala savršeno razvijen sluh, a nakon samo jednog slušanja poduže melodije mogla ju je reproducirati. Taylor (2018) opisuje slučaj dječaka Michaela koji je naučio svirati klavir putem mobilne aplikacije, a do svoje jedanaeste godine svirao je Mozartove skladbe. Nakon što je naučio svirati, Michael je počeo skladati vlastita djela putem kojih je izražavao svoje osjećaje i emocije. Za razliku od Michaela, dječak Harry koristio je glazbu i pjevanje kao način komunikacije s drugim ljudima te kako bi mogao obavljati svakodnevne zadatke. Kukolić (2015) navodi da postoje pretpostavke da je Mozart imao poremećaj autističnog spektra i zato ga se smatra najpoznatijim glazbenim savantom. Mozart je bio izuzetno osjetljiv na zvukove, ponavljao je određene izraze lica, imao je poteškoće u vođenju razgovora, ponavljao je riječi koje bi izgovarale druge osobe, a sve je to ukazivalo da je imao poremećaj iz autističnog spektra. S četiri godine Mozart je znao nekoliko djela odsvirati napamet na čembalu, a sa samo pet godina pisao je prve skladbe.

Postoji velik broj hipoteza zašto neke osobe s poremećajem iz autističnog spektra imaju posebne sposobnosti, ali one nisu znanstveno utemeljene te stoga točan razlog ne postoji. Međutim, dokazano je da kod djece s poremećajem iz autističnog spektra koja pokazuju iznimne sposobnosti desna hemisfera mozga ima jaču aktivnost. Smetnje u usmjeravanju pažnje te ograničene zanimacije i interesi rezultat su oštećenja lijeve hemisfere mozga, zato desna polutka mozga preuzima velik broj funkcija od kojih se jedna ili više njih razvijaju u talent (Udruga za djecu s teškoćama u razvoju „Zvončići“, 2015).

5. GLAZBENE AKTIVNOSTI ZA DJECU IZ AUTISTIČNOG SPEKTRA

Glazbene aktivnosti u predškolskoj ustanovi temelje se na obliku vođenja programa koji implementira jedan ili više sadržaja, a kako bi se ostvarila optimalna realizacija osmišljenih aktivnosti i njenog cilja, odgojitelj se za njega treba dobro pripremiti (Gospodnetić, 2015). Važno je da aktivnosti budu opuštajuće za djecu kako bi stvorile pozitivnu i ugodnu atmosferu, stoga aktivnosti trebaju biti zabavne, bez natjecateljskih odlika kako djeca ne bi dovela u sumnju vlastite sposobnosti. Glazba se u vrtićkoj skupini može prožeti kroz aktivnosti koje se provode cijeli dan te se mogu provoditi s djecom svih dobnih uzrasta, u većim ili manjim skupinama (Gospodnetić, 2015).

5.1. Glazbene aktivnosti u vrtiću

Već od najranije dobi, važno je da se djeci osiguraju česti susreti s ugodnim zvučnim doživljajima i kvalitetnom glazbom jer razvoj glazbenih sposobnosti uvelike ovisi o njihovom okruženju te vlastitom iskustvu s glazbom. Svakodnevno provođenje glazbenih aktivnosti potiče djetetov interes za zvukove iz okoline te pozitivno utječe na razvoj dječjih sposobnosti (Marić i Goran, 2013).

Glazbenu aktivnost mogu započeti, poticati i voditi odgojitelji, ali i djeca. Poželjna je i korisna ravnoteža odgojiteljevih i djetetovih inicijativa, postavljanja pitanja i odgovaranja. Kako bi se postigla opuštenost u glazbenim aktivnostima, one ne trebaju biti natjecateljske nego suradničke. U natjecateljskim aktivnostima uspješna djeca se hvale i nagrađuju, dok se ona manje uspješna najčešće zanemaruju i tako se kod njih javlja sumnja u vlastite sposobnosti. Glazbene aktivnosti svrstavaju se u vođene aktivnosti, a razlog tomu je priroda glazbe. Glazba koja se sluša, pjeva ili izgovara, može se čuti u cijeloj prostoriji, no to ne znači da se sva djeca moraju uključiti u ples, pjevanje, sviranje ili pokretanje aplikacija. Također, važno je da glazbene aktivnosti ne smiju biti rezultat buke koja se stvara kada se djeca bave nekom drugom aktivnošću. Prije izvođenja svake aktivnosti, bilo to izvođenje glazbe, razgovora s djecom ili pričanja priče, odgojitelj treba osigurati da ne svira druga glazba istovremeno ili da ih druga djeca, koja nisu zainteresirana za aktivnosti, ne ometaju (Gospodnetić, 2015).

Prema Gospodnetić (2015), vrste glazbenih aktivnosti u predškolskoj ustanovi su: igre s pjevanjem, sviranje na udaraljka, aktivno i pasivno slušanje glazbe, obrada pjesme i brojalice te poticanje dječjeg glazbenog stvaralaštva. Osim navedenog, danas su u upotrebi i sljedeći termini: upoznavanje i usvajanje pjesme i brojalice, upoznavanje i utvrđivanje pjesme i brojalice, sviranje na samostalno izrađenim zvečkama ili glazbalima dječjeg instrumentarija, dječje igre s pjevanjem, glazbeno stvaralaštvo te aktivno slušanje glazbe (Herzog i sur, 2018a; Bačlija Sušić, 2018b). Riječ „igra“ pojavljuje se samo u nazivu aktivnosti igri s pjevanjem, ali i svi ostali oblici aktivnosti su zapravo igra. U igrama s pjevanjem, pravila igre stvorila su djeca i za njih nije potreban uvod ili metodički postupak, dok za ostale oblike glazbenih aktivnosti, način igre treba osmisliti odgojitelj. U igrama s pjevanjem cilj je stvoriti ozračje ugone, razdraganosti te ispunjavanje slobodnog vremena (Gospodnetić i Spiller, 2002). Aktivno slušanje glazbe odnosi se na slušanje izvedbe uživo ili već prije snimljene glazbe, a djeca trebaju biti koncentrirana na skladbu koja im je puštena. Pasivno slušanje nije manje važno od aktivnog slušanja glazbe i zato je bitno da odgojitelj odabere kvalitetnu glazbu koja utječe na razvijanje i odgajanje glazbenog ukusa djece. Obrada pjesme i brojalice u vrtiću mogu se oblikovati na različite načine, ali primjenjuje se jednak način rada kroz motivaciju, obradu pjesme ili brojalice te završnu igru. Sviranje udaraljki i poticanje dječjeg stvaralaštva drugačije su od ostalih glazbenih aktivnosti, stoga se obrađuju posebno. U vrtiću djeca ne uče svirati udaraljke, ali one su im uvijek dostupne u centru za glazbeno izražavanje kako bi mogli upoznati instrumente, njihov oblik i izgled, način korištenja i zvuk koji proizvode. Za razliku od sviranja udaraljki u kojemu je glavno izražajno sredstvo instrument, u glazbenom stvaralaštvu to je glas, a osnovna karakteristika mu je originalnost koja je rezultat namjere, nadahnuća ili pretjerane odlučnosti (Gospodnetić, 2015). Spontano dječje glazbeno stvaralaštvo ostvaruje spoznaju djetetovih stvarnih mogućnosti koja vodi korištenju djetetovih dispozicija u daljnjem glazbenom razvoju.

5.2. Glazbene aktivnosti za djecu iz autističnog spektra u vrtiću

Glazba je vrlo dobro sredstvo za usvajanje novih znanja i vještina, izražavanje emocija i ostvarivanje dobrog raspoloženja. Osim u komunikaciji emocijama, glazba pomaže i kada je komunikacija otežana zbog određenih razloga poput kognitivnih teškoća, poremećaja govora (dislalijske, disfazije, afazije i dr.), motoričkih i neuroloških oštećenja ili disharmoničnog djetetova razvoja (Kardum, 2020). Kod djece s poremećajima iz autističnog spektra ugroženo

je i razumijevanje te izražavanje govorne prozodije što otežava uzajamnost u komunikaciji. Nadalje, takva su djeca zaklinuta za medijski aspekt socijalne komunikacije i zato poruku koja im se prenosi moraju protumačiti bez auditivne pomoći, isključivo intelektom. Koristeći afektiranje te dinamički, ritamski i melodijski potencijal glazbe, odgojitelj može navesti dijete da obraća pažnju na gotovo sve elemente komunikacijskog konteksta te tako u određenoj mjeri nadomjestiti njegove nedostatke u komunikaciji.

Kardum (2020) u svojoj knjizi „Čekam te ovdje“ ističe kako u postojećim dječjim pjesmama nema nedostataka, ali kada se govori o djeci s poremećajem iz autističnog spektra i drugim neurorazvojnim poremećajima, one najčešće imaju previše teksta koji se prebrzo izgovara, riječi su često duge i nerazumljive, te su za nekoga tko tek uči govoriti, komplicirane. Autorica kao primjer navodi poznatu pjesmu *Kad si sretan* u kojoj za djecu s razvojnim teškoćama ima previše teksta po stihu. Dijete najčešće može popratiti i shvatiti prva dva stiha u strofama, a kada se javi proširena verzija stiha (*Kad si sretan i kad želiš s drugim dijelit' sreću tu, kad si sretan lupi dlanom ti o dlan*), dijete nailazi na teškoće u razumijevanju. Nadalje, autorica navodi kako je pojam „sretan“ apstraktan za djecu s neurorazvojnim poremećajem, kao i izraz o „dijeljenju sreće“. Ako se i zanemari apstraktnost pojmova, dužina stihova proširene verzija kod djeteta će izazvati nestrpljivost, zbunjenost te će ono pokušati izbjeći situaciju. Još jedan problem koji se javlja u navedenoj pjesmi, ali i u mnogim drugima, je taj da se najčešće započinju bez ikakve pripreme. Dijete s poremećajem iz autističnog spektra teško prihvaća promjene aktivnosti jer se takvim načinom rada ne stiže na vrijeme prebaciti iz jednog konteksta u drugi. U takvim će situacijama izraziti zazor i strah, a da bi se adaptiralo treba mu malo više vremena. Zato je potrebno dijete pripremiti kraćim melodijskim ili ritamskim uvodom, privlačnim šumom ili nekim drugim zvukom kako bi shvatilo da slijedi ugodna aktivnost i da se osjeća sigurnim. Na istom primjeru, autorica se osvrće i na melodiju. Ističe kako je ugodno slušati melodiju, ali interpretiranje nije jednostavno jer se njen raspon kreće gotovo do oktave (8 tonova). U početku bi melodija trebala biti jednostavna, uz puno ponavljanja te u rasponu od pet tonova dijatonske ljestvice, bez sniženih i povišenih tonova. Govoreći o ritmu odnosno tempu, autorica navodi da su nasuprot bržim ritmovima, djetetu za učenje prihvatljivije dulje (polovinske, četvrtinske) dobe koje se javljaju u tempu od 60 do 90 u minuti, a pokazale su i veći didaktički potencijal. Razlog tomu je čest problem s fokusiranošću i pažnjom na aktivnost. Rješenje koje Kardum (2020) daje jest kombiniranje izvora ritma (pljesak, kucanje olovkom, udaranje o stol, zvonjenje zvoncem i dr.). Osim toga, ponavljanje pomno odabranog motiva s postupnim

ubrzavanjem ritma, kod djece izaziva pozitivnu reakciju. Djeca pozitivno reaguju i na motive rastuće dinamike (glasnoće) te se oni koriste za privlačenje ili zadržavanje pažnje djeteta. Padajuća dinamika često rezultira gubljenjem interesa djece, pa se tijekom glazbenih aktivnosti preporučuje povremeno povećavanje ili održavanje jednake glasnoće. Autorica naglašava kako većina postojećih dječjih pjesama ima bogat aranžman (obradu) koji je dobar za poticanje motivacije djeteta i podizanje raspoloženja, ali samo kada se radi o djetetu tipičnog razvoja. Naime, djeca s poremećajem iz autističnog spektra slušanjem upadljivih obrada pjesama mogu biti prestimulirana zbog čestih teškoća percepcije. Također, u mnoštvu zvučnih efekata i zvukova iz okoline, dijete ne može pravilno razaznati važnost poruke, odnosno glasa i riječi putem kojih se ona prenosi. Stoga, kako bi se naglasile rehabilitacijske, edukativne i didaktičke komponente pjesme, za djecu s poremećajem iz autističnog spektra učinkovitije su jednostavnije obrade, akordi te manje glazbala u pratnji. Kardum (2020) naposljetku navodi važnost učenja uz pokret, osobito za dječake koji se neprestano koriste područjima obje hemisfere mozga vezane za prostorne odnose – oni učinkovitije uče kada se vrpolje ili kreću, odnosno potpomažu si pokretima. U navedenom primjeru dječje pjesme (*Kad si sretan*) može se uočiti dobra ukomponiranost pokreta koja ima ulogu poticanja pažnje, koncentracije, motivacije, koordinacije pokreta, prikladnih i pravodobnih reakcija, refleksa, propriocepcije, razumijevanja, lateralizacije, memorije, dosljednosti i kreativnosti.

Kardum (2020) ističe kako je pri odabiranju pjesmice za djecu s poremećajem iz autističnog spektra, bitno najprije odrediti ciljeve koji se žele postići, a najčešće je to govor. Govor, ekspresivni i receptivni, jedan je od najvažnijih alata kojima se dijete služi u interakciji s okolinom i stječe nova znanja. No, pojava govora se iščekuje kada je dijete uspješno ostvarilo sve preduvjete za razvoj govora, odnosno predverbalne (predjezične) vještine. Na sve predverbalne vještine glazba ima značajan utjecaj i stoga je bitno kakve se pjesme odabiru za rad s djecom iz autističnog spektra. One trebaju sadržavati jednostavne jezične koncepte koje slijede djetetov kognitivni razvoj (jednostavne aktivnosti i radnje), manji broj riječi (dijete može sudjelovati u većem dijelu ili čak u cijeloj pjesmici), puno ponavljanja (temelj za razvoj verbalnih sposobnosti i logičkog mišljenja, osiguravanje predvidivosti), razdvajanje riječi na slogove i glasove (građenje fonološke svijesti), pokret (omogućava svladavanje raznih vokalnih i motoričkih imitacija) te aktivnosti svakodnevice (pomaže u svladavanju svakodnevnih aktivnosti). Osim karakteristika dječjih pjesmica, značajan utjecaj na dječji razvoj ima i način na koji se provode. Kardum (2020) ističe da je glazba zajednički posao, te „što je bolji timski rad, konačni rezultat impresivniji je i

zabavniji“ (str. 53) i zato je bitno da odgojitelj neprestano radi na građenju interakcije s djetetom, kao i na njegovom samopouzdanju. Dijete s poremećajem iz autističnog spektra često ima teškoće u uparivanju, razlikovanju, sortiranju ili nekim drugim motoričkim i kognitivnim zadaćama, ali u glazbi njegov je izraz baš onakav kakav treba biti te mu pruža dobro iskustvo i razvoj samopouzdanja. Nadalje, odgojitelj treba osluškivati emocije i upravljati njima. Kada dijete nije zainteresirano za određenu zadaću poput „spremi“, primjena glazbe i pjesme imat će sasvim drugačiji utjecaj na dijete. Iako dijete s poremećajem iz autističnog spektra ima želju kucnuti, pljesnuti ili šušnuti, ipak se treba strpjeti do trenutka kada mu glazba i odgojitelj to dopuste. Kardum (2020) navodi kako djeca, premda u drugim situacijama nemaju dovoljno strpljenja, u glazbi čekaju svoj red. Pomoću glazbe vrlo se učinkovito može osvijestiti vlastito tijelo. Osim upoznavanja svoga tijela putem pjesmica poput *Glava, ramena, koljena i stopala*, važan je i razvoj propriocepcije (svijesti o položaju tijela i pokreta u prostoru), razvoj fine i grube motorike te bilateralna koordinacija i ravnoteža. Vježbe za navedene vještine djeci mogu biti dosadne, a posebno djeci s poremećajem iz autističnog spektra. Uz pjesmicu *Ram zam zam* križanje noge i ruke bit će puno zanimljivije, kao i održavanje ravnoteže uz pjesmu *Daj, daj daj*.

Prema Kardum (2020), tijekom provođenja glazbenih aktivnosti s djecom iz autističnog spektra, odgojitelj treba obratiti pozornost na nekoliko stvari. Odgojitelj treba osluškivati i slijediti djetetove interese, a u slučaju da je potrebno, ne treba se ustručavati promijeniti melodiju ili tekst u skladu s djetetovim reakcijama. Dijete će se ponekad fokusirati na akustične efekte ili zvukove iz pratnje i zato ona ne mora uvijek biti konstruktivna. Bitno je djetetu na početku prezentirati aktivnost ili pjesmicu uz glazbenu pratnju, a ako odgojitelj primijeti da mu ona odvlači pažnju, otežava interakciju i proces učenja, najbolje je vježbati bez nje. Kada se postignu postavljeni ciljevi, dijete je potrebno nagraditi kompletnom izvedbom. Ponavljanje i afektiranje također su od iznimne važnosti. Promijenjena boja glasa, karikirani pokreti i grimase vratit će djetetov fokus na aktivnost kada „odluta“ mislima. Kardum (2020) ponovo ističe važnost motivacije u radu s djecom iz autističnog spektra jer je ona jedna od najvažnijih pokretača djelovanja čovjeka na bilo kojem području. U radu s takvom djecom često je vrlo teško ostvariti motivaciju jer je dominantno obilježje navedenog neurorazvojnog poremećaja pojava teškoća u socijalnoj komunikaciji. Autorica naglašava kako odgojitelji trebaju dobro upoznati dijete i njegove interese. U slučaju da je dijete iznimno taktilno osjetljivo, pjesma *Ringe ringe raja* neće ga motivirati, nego će izazvati frustraciju kod djeteta. Tako će, na primjer, zajedničko pjevanje izazvati nelagodu, strah i

frustraciju kod djeteta koje je ima hiperakuziju i osjetljivo je na zvukove. Kardum (2020) navodi mnogo primjera za poticanje motivacije djeteta s poremećajem iz autističnog spektra za interakcijom, a jedan od njih je da odgojitelj napuše balon i pozove dijete, a kada pridobije njegovu pažnju, napuhani balon ispusti da leti po sobi. Ako odgojitelj primijeti da dijete želi još, balon tada treba puhati ispred njega i potom ga ponovo ispustiti. Svaki puta treba puhati balon što sporije, kako bi se produljila djetetova pažnja. Odgojitelj treba poticati dijete da mu da nalog za još, a to može biti jedan vokal, slog ili pokret. Osim toga, korisno je uključiti i motoriku tako da dijete svojom rukom (ili uz pomoć odgojitelja) ispusti balon.

Glazbene aktivnosti koje se provode s djecom s poteškoćama u razvoju, mogu se provoditi individualno ili u skupini, a najbolje ih je kombinirati (Pellitteri, 2000). U svojoj knjizi „Čekam te ovdje“ autorica Aleksandra Kardum (2020) navodi mnoštvo dječjih pjesama za rad s djecom iz autističnog spektra koje se mogu provoditi na oba načina, individualno ili u skupini, ovisno o cilju koji se želi postići.

Primjeri dječjih pjesama za djecu s poremećajem iz autističnog spektra su:

Kuc kuc

Ciljevi dječje pjesme *Kuc kuc* je ostvariti kontakt pogledom, interakciju, motoričku i vokalnu imitaciju, razumijevanje i izvršavanje naloga te održavanje pažnje. Prilikom izvođenja pjesme, odgojitelj kuca o tvrdu podlogu te potiče dijete da učini isto.

Tko to kuca? (kuc kuc) Tko to kuca? (kuc kuc)
Oooooo...
To si ti, to si ti (pokazujemo na dijete)
Dobar dan, kako si (rukujemo se)
To si ti, to si ti (isto)
Dobar dan, kako si

♩ = 87

F C G C F C
Tko to ku-ca? (kuc)(kuc) Tko to ku-ca? (kuc)(kuc) Tko to ku-ca? (kuc)(kuc)

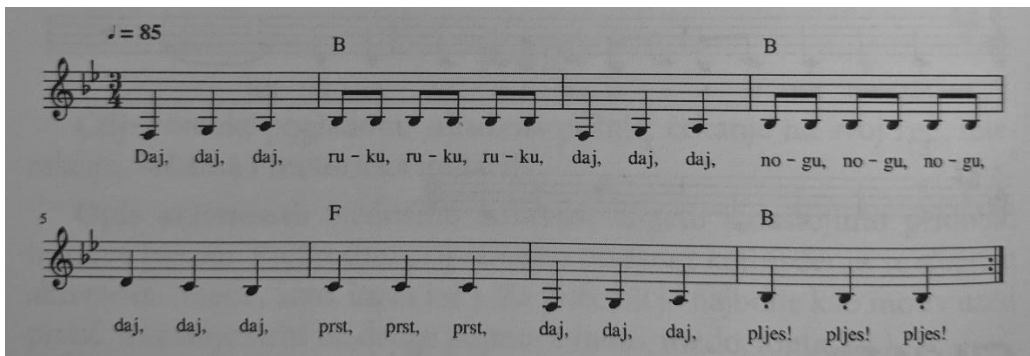
4 G C F C G C F C
Tko to ku-ca? (kuc)(kuc) (ooooo!) To si ti, to si ti, do-bar dan, ka-ko si? To si ti, to si ti,

9 G C
do - bar dan, ka - ko si?

Slika 1. Pjesma *Kuc kuc* (Kardum, 2020. str. 84)

Daj, daj

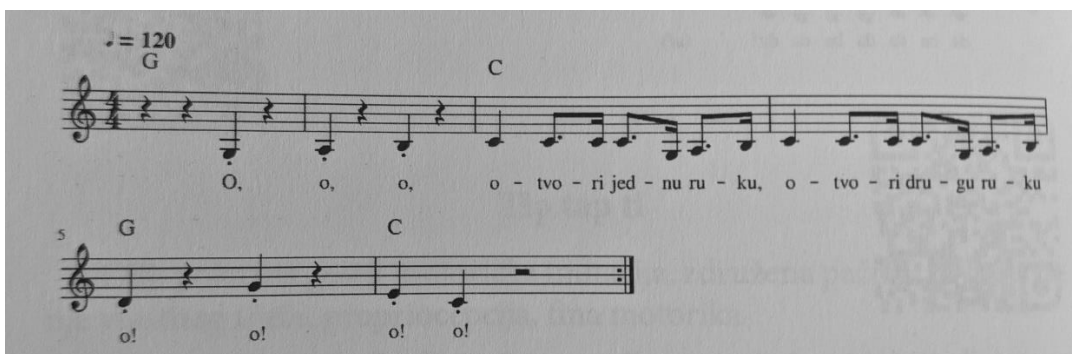
Navedenom pjesmom želi se ostvariti združena pažnja, respozivnost, kontakt pogledom, razumijevanje naloga, čekanje na svoj red, propriocepcija te motorička imitacija. Dok dijete izvršava zadane radnje, ispočetka odgojitelj koristi fizičku podršku, a kasnije se ona smanjuje te odgojitelj pušta dijete da samostalno sudjeluje u vježbi.

Slika 2. Pjesma *Daj, daj* (Kardum, 2020. str. 94)

Na slovo, na slovo

Glavni ciljevi pjesmice *Na slovo, na slovo* su korištenje vokalne i motoričke imitacije te učenje novih pojmova. Osim toga, djeca ostvaruju združenu pažnju, razumijevanje i izvršavanje naloga te uče pokazne geste. U navedenoj pjesmi djeci je iznimno zanimljiva gradacija i učinak iznenađenja. Glasovi su odabrani prema njihovoj jednostavnosti govora, a kao i za sve druge aktivnosti, mogu se odabrati drugi glasovi koje dijete može artikulirati.

Slika 3. Pjesma *Na slovo, na slovo* (Kardum, 2020. str. 120)

Spavaju svi

Razumijevanje radnji i pojmova iz svakodnevice, interakcija, združena i produljena pažnja, vokalna i motorička imitacija te prikladne i pravodobne reakcije na auditivni podražaj, ciljevi su koji se žele postići provođenjem pjesme *Spavaju svi*. Uz pjevanje pjesme djetetu, odgojitelj ga potiče na kreativnost.

Pala je noć i spavaju svi (nasloniti obraz na sklopljene dlanove)
Tiho je, tiho (šššššš, prisloniti kažiprst na usne)
Medo i miš, i golubovi
Spavaj, spavaj i ti (hrkanje)

Gore je mjesec i zvjezdice tri (pokazati) *Tiho je, tiho* (šššššš)
Putuju nebom oblačići
Spavaj, spavaj i ti (hrkanje)

♩ = 112
Des Ges Des As
Pa - la je noć i spa - va - ju svi, ti - ho je, ti - ho, ssssss!
Des Ges Des As Des
Me - do i miš, i go - lu - bo vi. spa - vaj, spa - vaj i ti.

Slika 4. Pjesma *Spavaju svi* (Kardum, 2020. str. 120)

Stop!

Provođenjem dječje pjesme *Stop!* kod djeteta se želi ostvariti zanimanje za okolinu i osobe u njoj, združena pažnja i interakcija, čekanje na red i izmjenu aktivnosti, propriocepcija, svijest o vlastitom tijelu i pokretu u prostoru te vokalna i motorička imitacija. U početku provođenja aktivnosti odgojitelj sjedi nasuprot djetetu (ili djecu, ovisno provodi li se aktivnost individualno ili skupno) te se koristi fizičkom podrškom koju postupno smanjuje dok je potpuno ne izostavi. Kada dijete usvoji pjesmicu, odgojitelj je može nadopuniti drugim radnjama poput *hodaj*, *pleši*, *šaraj* ili nečega drugog čega se dosjeti, a da je djetetu prihvatljivo.

Maši, maši, dok ne kažem **stop!** (zastanemo i zadržimo djetetu ruke)
Maši, maši, dok ne kažem **stop!** (isto)
Maši, maši, dok ne kažem **stop!** (isto)
To je to (pljesnemo dva puta), to je to (isto)
Hajdemo ponovo!

(Pleši, pleši... dok ne kažem **stop!**
Hodaj, hodaj... dok ne kažem **stop!**)

♩ = 72
C

Ma - ši, ma - ši, dok ne ka - žem stop! Ma - ši, ma - ši, dok ne ka - žem stop!

5 C Em F C G C F C

Ma - ši, ma - ši, dok ne ka - žem stop! To je to! To je to! Haj - de - mo po - no - vo!

Slika 5. Pjesma *Stop!* (Kardum, 2020. str. 120)

ZAKLJUČAK

Svako dijete s poremećajem iz autističnog spektra, baš kao i ono redovnog razvoja, jedinstveno je. Upravo zbog toga sve bi se aktivnosti, pa tako i glazbene, trebale prilagoditi svakom pojedinom djetetu. Prema Wigram i Gold (2006), glazba ima pozitivan učinak na razvoj komunikacijskih i socijalnih vještina, koje djeca iz autističnog spektra teško usvajaju. Taj pozitivan učinak trebao bi biti poticaj odgojiteljima da u odgojno-obrazovnim skupinama provode aktivnosti u kojima je zastupljena glazba.

Osim što pozitivno utječe na razvoj socijalnih vještina, glazba ima pozitivan učinak i na motivaciju te održavanje pažnje. Ostvariti motivaciju, jednu od najbitnijih pokretača čovjekova djelovanja, u radu s djecom iz autističnog spektra nije lako. Za ostalu djecu pojedini načini na koji ih odgojitelj želi zainteresirati za aktivnost mogu biti zabavni, dok istovremeno za dijete iz autističnog spektra mogu prouzročiti neugodne emocije. Važno je da odgojitelj obrati pozornost da načini na koji motivira dijete ne sadrže elemente koji su za njega izvor frustracije.

U provođenju glazbenih aktivnosti s djecom iz autističnog spektra, odgojitelji trebaju slijediti interese djeteta, puno puta ponavljati aktivnost, afektirati, pronaći učinkoviti način motivacije te po potrebi mijenjati melodiju ili tekst dječje pjesme. Kao primjer dječjih pjesama primjerenih za rad s djecom iz autističnog spektra ističe se knjiga Aleksandre Kardum „Čekam te ovdje“. Autorica ističe kako bi pjesme koje se koriste u glazbenim aktivnostima s djecom s poremećajem iz autističnog spektra trebale biti jednostavne i privlačne djetetu, sadržavati pokret, manji broj riječi te bi se trebale puno puta ponavljati i biti prožete kroz ostale svakodnevne aktivnosti.

LITERATURA

1. Američka psihijatrijska udruga (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje* (DSM-5). Jukić, V. i Arbanas, G. (ur.). Jastrebarsko: Naklada Slap
2. Andreis, J. (1989) *Povijest glazbe*. Zagreb:Liber
3. Bačlija Sušić, B. (2018b). *Glazbene kompetencije odgojitelja u svjetlu samorefleksije studenata ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, 20 (1), 113-129.
4. Breitenfeld, D. i Majsec Vrbanić, V. (2008). *Kako pomoći djeci glazbom. Paedomusicoterapia*. Zagreb: Ruke.
5. Breitenfeld, D., Majsec Vrbanić, V. (2011). *Muzikoterapija. Pomozimo si glazbom*. Zagreb: Music Play.
6. Bujas Petković, Z., Frey Škrinjar, J., Krznarić-Vohalski, G. (2010). *Poremećaji autističnog spektra- značajke i edukacijsko-rehabilitacijska podrška*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Burić Sarapa, K., Katušić, A. (2012). *Primjena muzikoterapije kod djece s poremećajem iz autističnog spektra*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 48, br. 2, str. 124-132.
8. Campbell, D. (2005). *Mozart efekt. Primjena moći glazbe za iscjeljivanje tijela, jačanje uma, oslobađanje kreativnog duha*. Čakovec: Dvostruka Duga d.o.o.
9. Carlton, E. (2000). *Učenje kroz glazbu*. Dijete, vrtić, obitelj, 7 (25), 23-24.
10. Čudina-Obradović, M. (1990). *Nadarenost - razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Dobrota, S. (2012) *Glazba između pedagogije, kulture i jezika*. Pedagogijska istraživanja 9(1-2) 155-164
12. Gospodnetić, H. (2015). *Metodika glazbene kulture za rad u dječjim vrtićima*. Zagreb: Mali profesor.
13. Gospodnetić, H. i Spiller, F. (2002). *Dječje igre s pjevanjem uz pratnju klavira i/ili gitare*. Edicija Spiller
14. Herzog, J., Bačlija Sušić, B., & Županić Benić, M. (2018a). *Samoprocjena profesionalnih kompetencija studenata ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u provođenju likovnih i glazbenih aktivnosti s djecom*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 16(3), 579-592.

15. Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2012). *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema*. 10. Revizija, 2. Izdanje, str. 324-326. Zagreb: Medicinska naklada.
16. Kardum A. (2020). *Čekam te ovdje: multimedijски priručnik za rad s djecom s poremećajima iz spektra autizma i ostalim razvojnim poremećajima pomoću glazbe*. Split: Redak.
17. Kim, J., Wigram, T., Gold, C. (2008). *The effects of improvisational music therapy on joint attention behaviors in autistic children: A randomized controlled study*. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(9), 1758–1766.
18. Kovačić, D., Baniček, I. (2015) *Muzikoterapija i njena učinkovitost kao sredstva komunikacije u rehabilitaciji neuroloških bolesti*, *Socijalna psihijatrija*, 43(1) 12-19
19. Kukolić, T. (2015). *Impuls*. Preuzeto iz Wolfgang Amadeus Mozart – glazbenik i skladatelj od malih nogu: <https://impulsportal.net/index.php/kultura/muzika/1245-wolfgang-amadeus-mozart-glazbenik-i-skladatelj-od-malih-nogu>
20. Mackenzie, H. (2008). *Reaching and Teaching the Child with Autism spectrum Disorder – Using Learning Preferences and Strength*. London i Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
21. Mamić, D., Fulgosi-Masnjak, R. (2010). *Poticanje senzorne integracije kod učenika s autizmom slušnim integracijskim treningom – Mozart efekt*. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol 46, br. 1, str. 57-68
22. Manasteriotti, V. (1987). *Muzički odgoj na početnom stupnju- methodske upute za odgajatelj i nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Marić, LJ., Goran, LJ. (2013). *Zapjevajmo radosno*. Zagreb: Golden Marketing
24. Mendeš, B., Ivon, H., Pivac, D. (2012) Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja, *Magistra Iaedertina*, 7(1), 111-122.
25. Pellitteri, J. (2000.) Music Therapy in the Special Education Setting. *Journal of Educational & Psychological Consultation*, 11(3-4), 379–391.
26. Popčević, K., Ivšac Pavliša, J., Šimleša, S. (2015): *Razvojna procjena i podrška djeci s poremećajima iz autističnog spektra*. *Klinička psihologija*, 8, 1, 19-32.
27. Pring L, Ryder N, Crane L, Hermelin B (2012) *Creativity in savant artists with autism*. *Autism* 16(1):45–57
28. Ramachandran VS. (2012). *The tell-tale brain: tales of the unexpected from inside your mind*. London: Windmill.

29. Remschmidt, H. (2009). *Autizam: pojavni oblici, uzroci, pomoć*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
30. Ružičasti oblak (2019). *Određenje komunikacijskih teškoća*, <http://ruzicastioblak.hr/odredenje-komunikacijskih-teskoca/>.
31. Sachs, O. (2012.). *Muzikofilija: Priča o glazbi i mozgu*. Zagreb: Algoritam.
32. Sam, R. (1998.). *Glazbeni doživljaj u odgoju djeteta*. Rijeka: Glosa.
33. Taylor, A. (2018). *Entertainment & Arts*. The autistic musician who makes music with his mind: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-43307442>
34. Terezin-Laub, N. i Ivanec, D. (2012). *Mozartov efekt - provjera hipoteze o pobuđenosti*. *Suvremena psihologija*, 15 (1), 5-20.
35. Udruga za djecu s teškoćama u razvoju „Zvončići“. (2015). *Kako prepoznati autizam*, <http://www.udruga-zvoncici.hr/autizam.html>.

IZJAVA O IZVORNOSTI RADA

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)